

K OTÁZCE NÁSLEDNOSTI INFORMACÍ O ÚSECÍCH DĚJEV RŮZNÝCH PROZAICKÝCH ŽÁNRECH

Syžet prozaického literárního díla lze zkoumat z mnoha různých hledisek. Jedním z nich je vztah mezi následností dějových úseků v syžetu a jejich následností na časové ose fabule příběhu. Poč pojmem fabule rozumíme dějové pásmo, v němž každý dějový úsek má své místo na časové ose "reálného" průběhu událostí, poč pojmem syžet rozumíme řazení dějových úseků přímo v díle /stránka po stránce/.

Zpřeházení časové následnosti dějových úseků fabule v syžetu je jedním ze základních prvků ovlivňujícím pozornost a prožívání díla čtenářem v detektivním příběhu, v románu "s tajemstvím" a často i v psychologickém románu.

Zatajení jevů a souvislostí, které časově předcházely jevům, s nimiž je čtenář v literárním díle na určitém místě textu seznamován, vytváří ve čtenáři napětí a zájem. Čtenář může pouze tušit příčiny toho, že některé postavy jednají určitým způsobem, jenž není adekvátní tomu, co v rámci jemu dosud známých částí fabule prožily, nemůže však tyto příčiny odhalit. Teprve postupné odhalování těchto příčin, k němuž dochází uváděním příslušných ve fabuli časově předcházejících úseků děje, doplňuje celkový pohled čtenáře na děj, nutí ho k novým interpretacím dosud známých částí děje a tím přispívá k emocionálnímu i intelektuálnímu účinku díla.

Na význam nedodržení časově příčinné následnosti jednotlivých úseků děje pro způsob vnímání literárního prozaického

díla upozornil již V. Šklovskij.^{*/} Psychologickou interpretaci rozdílů v následnosti úseků děje ve fabuli a v syžetu navrhl L. S. Vygotskij.^{**/}

V předkládané práci jsme se pokusili o rozbor tří románů z různých žánrových skupin. Naším cílem je demonstrovat, že rozborem vztahů mezi řazením úseků děje ve fabuli a v syžetu lze zjistit některé podstatné rysy výstavby literárního díla relevantní i z hlediska typologie literárních žánrů.

Velmi plasticky ukazují tyto rozdíly grafy průběhů úseků děje ve fabuli /osa y/ a v syžetu /osa x/ uvedené v příloze.

Úsek děje /fabule/ je pracovníě vymezen jednotou základních interakcí, místa a zúčastněných postav. K přechodu z jednoho úseku děje do jiného dochází např. v případě, že dojde ke změně činnosti postav /postavy vedou dialog u stolu X postavy spolu zápasí/, ke změně počtu postav /dialog vedou tři postavy X X jedna z nich se vzdálí/, ke změně místa děje /postava se nachází v letadle X postava se prochází po letištní ploše/.

Je zřejmé, že hranice mezi úseky děje nelze stanovit vždy zcela exaktně. Je možno připustit, že i v této práci byly hranice oddělující jednotlivé úseky děje stanoveny s jistou dávkou subjektivity a že jiný zpracovatel by soubor úseků děje stanovil s určitými odchylkami. Přesto však grafické vyjádření rozdílů mezi třemi sledovanými knihami potvrzují průkaznost naší metody do té míry, že její obecné výsledky nemohou být podstatně ovlivněny subjektivními rozdíly ve stanoveném souboru úseků děje.

*/ Šklovskij, V.: Teorie prozy. /O teorii prozy, Kap.: Novella tajn; Roman tajn./ Moskva, 1929.

**/ Vygotskij, L. S.: Psychologija iskusstva. /Kapitola: Legkoje dychanije, s. 191./ Moskva, 1965.

Lze předpokládat, že čím je počet úseků děje posunutých do minulosti větší, tím je způsob, jímž si čtenář skládá celkový obraz o průběhu děje, komplikovanější a tím větší nároky kladé dílo na jeho paměť. Z tohoto hlediska je možno uvažovat dva krajní typy rozložení úseků děje:

- splývání následnosti úseků děje ve fabuli a v syžetu /např. hrdina se narodí, dospívá, vykonává příslušné činy a umírá/.
- inverzní vztah mezi následností úseků děje ve fabuli a v syžetu /děj hrdinova života se v syžetu odvíjí pozpátku, od jeho smrti k jeho narození/.

V prvním případě působí na čtenáře pouze vlastní fabule, schopnost autora popisovat jednotlivé jevy, nikoli však tajemství vznikající z nedostatečné znalosti příčin určitých jevů. Ve druhém případě působí na čtenáře navíc i toto tajemství. Pro autora literárního prozaického díla je proto tento druhý způsob v jistém smyslu snazší, neboť má k dispozici daleko více prostředků působení na čtenáře.

Zvolená metoda zkoumání vztahů mezi fabulí a syžetem je zajímavá mimo jiné proto, že umožňuje vyjádřit tyto vztahy a zákonitosti z nich plynoucí statisticky. V této práci se ovšem omezíme pouze na uvedení základních statistických charakteristik rozlišujících ze zkoumaného aspektu tři díla a stanovíme pouze základní hypotézy, které považujeme za nosné a vhodné pro další ověřování.

V grafech 1.1_a až 3.3_a jsou uvedeny průběhy úseků děje. Každý samostatný graf představuje 1/3 rozsahu jednoho díla v počtu úseků textu. Jako výchozí texty byla použita díla představující tři výrazně odlišné žánrově tematické útvary: moder-

ní psychologický román /J. Joyce: Portrét umělce jako mladého muže, grafy 1.1 \times - 1.3 \times /, klasický historický román /H. Sienkiewicz: Ohněm a mečem, grafy 2.1 \times - 2.3 \times / a detektivka /A. Christie: Záhledný případ u Stylů, grafy 3.1 \times - 3.3 \times /.

Cílem našeho zkoumání bylo zjistit, zda platí hypotéza, že vztahy úseků děje ve fabuli a v syžetu se u těchto tří románů výrazně liší. Následující tabulka shrnuje číselné hodnoty všech tří textů.

Tab. 1.

Základní charakteristiky jednotlivých textů z hlediska
exkursů do minulosti v syžetu

	Joyce	Sienkiewicz	Christie
Celkový počet úseků děje	694	675	690
% všech úseků děje posunutých do minul. o více než 20 úseků	11,4	6,4	21,3
% úseků děje posunutých do minul. o 21 až 100 úseků	4,4	5,3	2,7
% úseků děje posunutých do minul. o 101 až 400 úseků	6,9	1,0	9,8
% úseků děje posunutých do minul. o 401 a více úseků	0,1	—	8,7
% úseků děje posunutých do minul. a navazujících na sebe v řadách s počtem 3 a více úseků	3,6	5,9	10,4

Z tabulky 1 je zřetelně vidět, že počet návratů do minulosti je největší u detektivky a nejmenší u historického románu. Také hloubka návratů je největší u detektivky. Proti tomu počet úseků děje s návratem hlubším než o 100 úseků činí u historického románu pouhé 1% všech úseků děje, u psychologického románu je to již 7% a u detektivky dokonce 18,5%.

Zkoumané texty se podstatně liší také v tom, jak jsou úseky děje, vracející se do minulosti, seskupeny do větších celků časově na sebe navazujících. U historického románu je naprostá většina úseků děje posunutých do minulosti sdružena do větších celků; u detektivky je takto sdružena asi polovina úseků děje posunutých do minulosti, kdežto v případě psychologického románu se to týká pouze jedné třetiny všech posunutých úseků. U Joyceova textu na rozdíl od textu Sienkiewiczova tedy nejde o "příběhy z minulosti", ale pouze o digrese v kontextu současného děje, v němž minulý úsek děje pozměňuje úhel pohledu na současnost.

Počet úseků děje vracejících se do minulosti i hloubka tohoto návratu se v průběhu textu mění /viz tabulky 2 - 4/.

Tab. 2

Rozložení úseků děje posunutých do minulosti ve třetinách
textu J O Y C E O V A

		1.tře- tina	2.tře- tina	3.tře- tina	Celý text
Počet úseků děje posun. do minul. o 21 až 100 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	18 60,0 78,3	10 33,3 37,0	2 6,7 6,9	30 100 --
Počet úseků děje posun. do minul. o 101 až 400 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	5 10,4 21,7	17 35,4 63,0	26 54,2 89,7	48 100 --
Počet úseků děje posun. do minul. o 401 a více úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	-- -- --	-- -- --	1 100 3,4	1 100 --
Počet všech úseků děje posun. do min. o více než 20 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	23 29,1 100,	27 34,2 100	29 36,7 100	79 100 --

Rozložení úseků děje posunutých do minulosti ve třetináchtextu SIENKIEWICZOVA

		1.tře- tina	2.tře- tina	3.tře- tina	Celý text
Počet úseků děje posun. do minul. o 21 až 100 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	12 33,3 100	19 52,8 90,5	5 13,9 50,0	36 100 83,7
Počet úseků děje posun. do minul. o 101 až 400 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetinách textu	-- -- --	2 28,6 9,5	5 71,4 50,0	7 100 17,3
Počet úseků děje posun. do minul. o 401 a více úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	-- -- --	-- -- --	-- -- --	-- -- --
Počet všech úseků děje posun. do min. o více než 20 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	12 27,9 100	21 48,8 100	10 23,3 100	43 100 --

Rozložení úseků děje posunutých do minulosti ve třetináchtextu CHRISTIE

		1. tře- tina	2. tře- tina	3. tře- tina	Celý text
Počet úseků děje posun. do minul. o 21 až 100 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	6 31,6 23,1	4 21,0 11,1	9 47,4 10,6	19 100 --
Počet úseků děje posun. do minul. o 101 až 400 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	20 29,4 76,9	29 42,6 80,6	19 27,9 22,3	68 100 --
Počet úseků děje posun. do minul. o 401 a více úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	-- -- --	3 0,5 8,3	57 0,95 67,1	60 100 --
Počet všech úseků posun. do minul. o více než 20 úseků	Absol. hodn. % v celém textu % ve třetině textu	26 17,7 100	36 24,5 100	85 57,8 100	147 100 --

Počty úseků děje posunutých do minulosti, i hloubka posunutí ve třetinách textu se u jednotlivých zkoumaných textů výrazně liší. U psychologického románu /Joyce/ je počet úseků děje posunutých do minulosti v jednotlivých třetinách přibližně stejný, s pokračováním textu se však zvětšuje hloubka posunutí. U historického románu /Sienkiewicz/ je největší počet návratů do mi-

nulosti ve střední třetině, hloubka posunutí opět roste s pokračujícím textem. U detektivního románu Christie/ počet návratů do minulosti i jejich hloubka roste s pokračujícím textem nejrychleji.

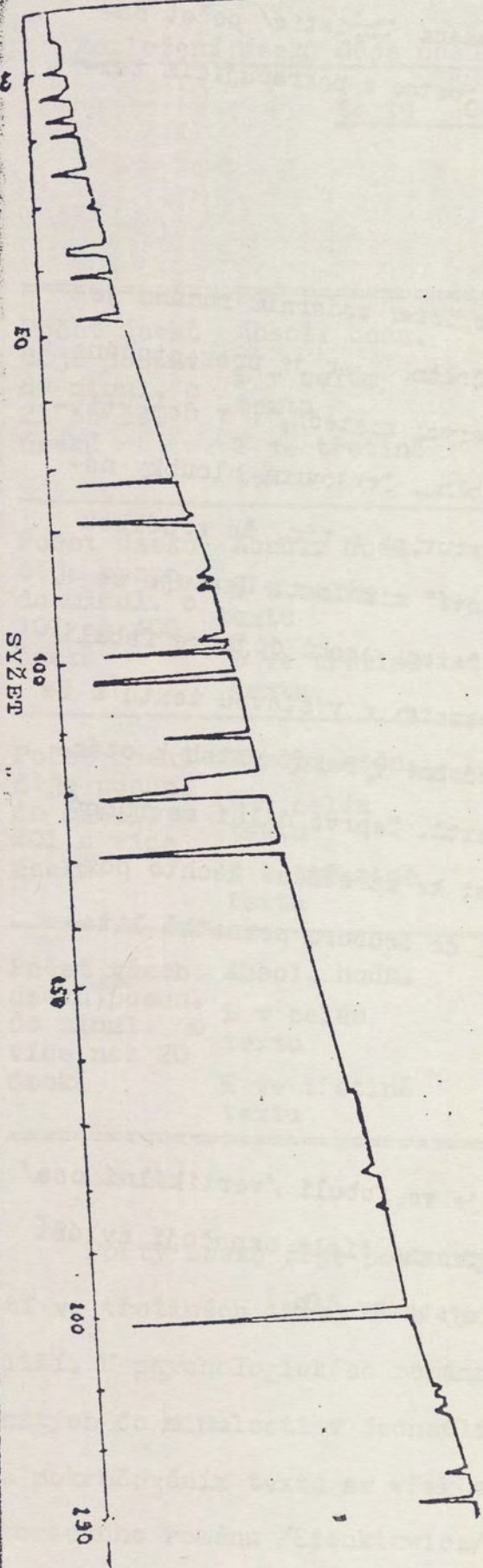
Z á v ě r :

Lze předpokládat, že v psychologické moderním románu je přítomnost ovlivňována minulostí způsobem jak je prezentována čtenáři/, v historické jen na některých místech, a v detektivním je odhalení minulosti cílem příběhu. Vyšování hloubky návratu do minulosti je obecný jev a souvisí s tím, že s délkou textu se vytváří stále hlubší "textová" minulost. Ukazuje se tedy, že rozbor a srovnání příběhů řazení úseků děje ve fabuli a v syžetu může přinést zajímavé poznatky o výstavbě textu a že způsoby tohoto řazení mají pravděpodobně výrazný vztah k otázkám žánrové typologie uměleckých textů. Teprve další zevrubný rozbor většího počtu textů může vést ke zpřesnění těchto poznatků, jejich zobecnění a integraci do souboru poznatků literární vědy.

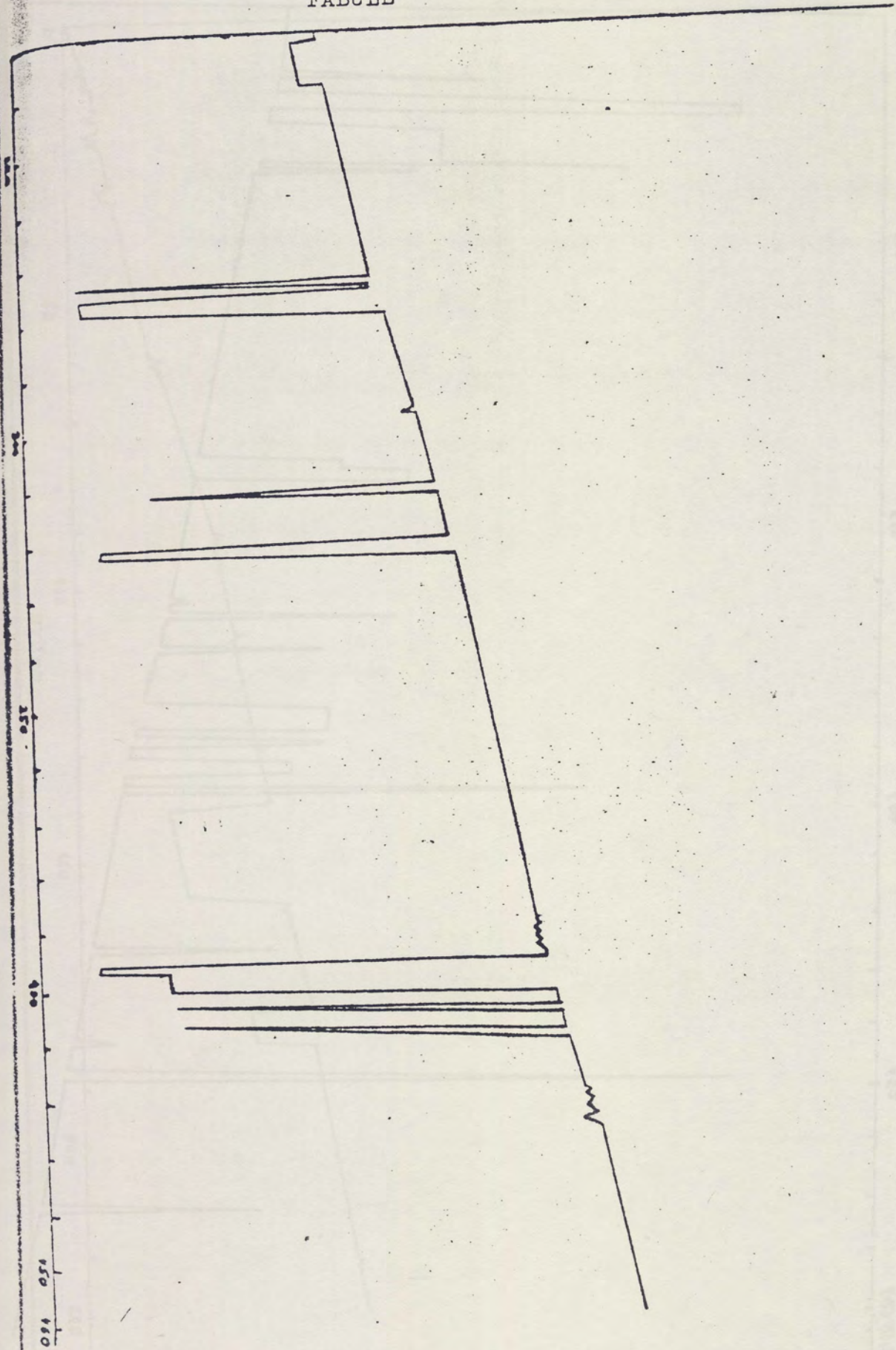
P ř í l o h a :

Grafické zobrazení řazení úseků děje ve fabuli /vertikální osa/ a v syžetu /horizontální osa/. Podtržené čísla označují zvláště podstatné úseky z hlediska dějové výstavby díla.

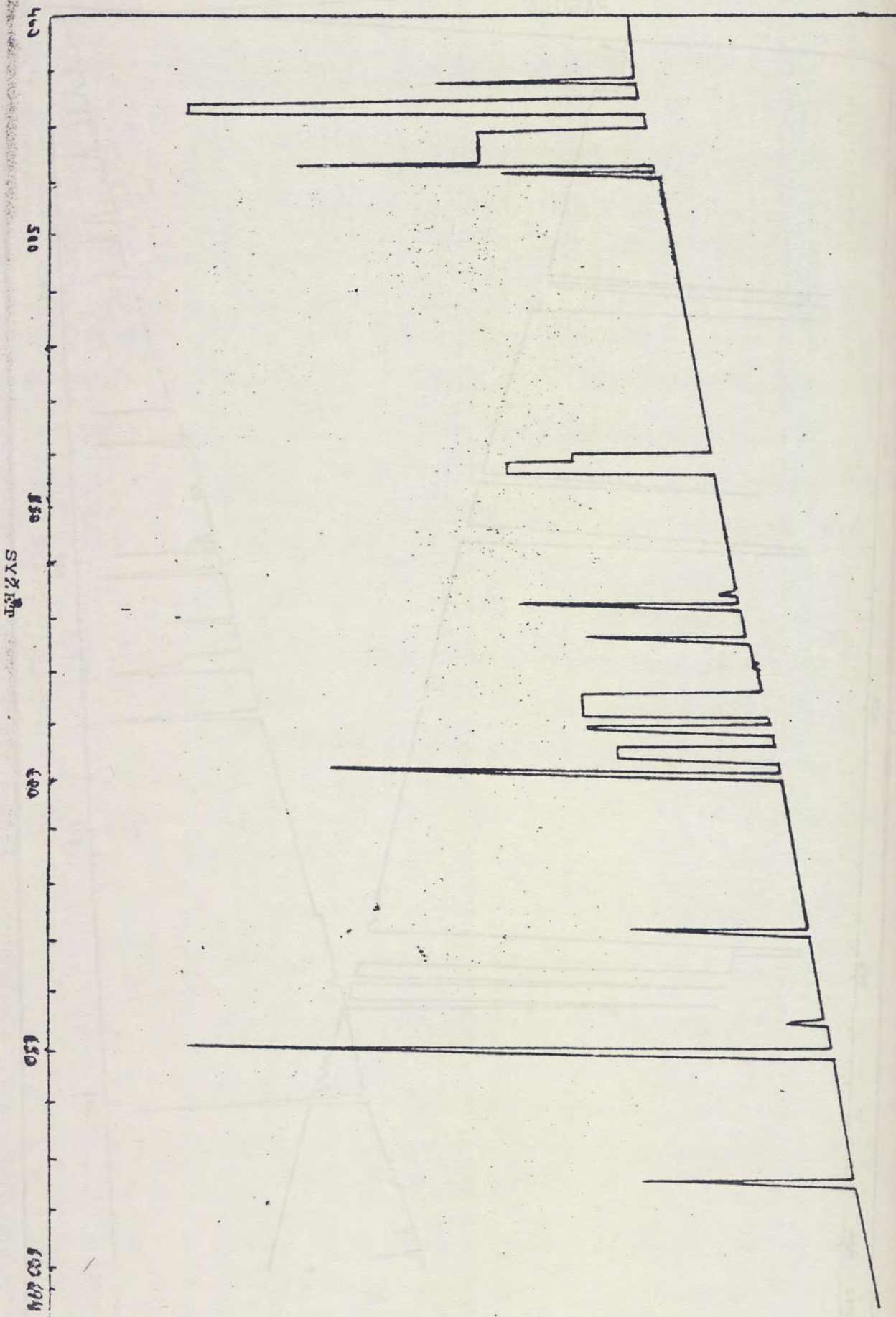
FABULE

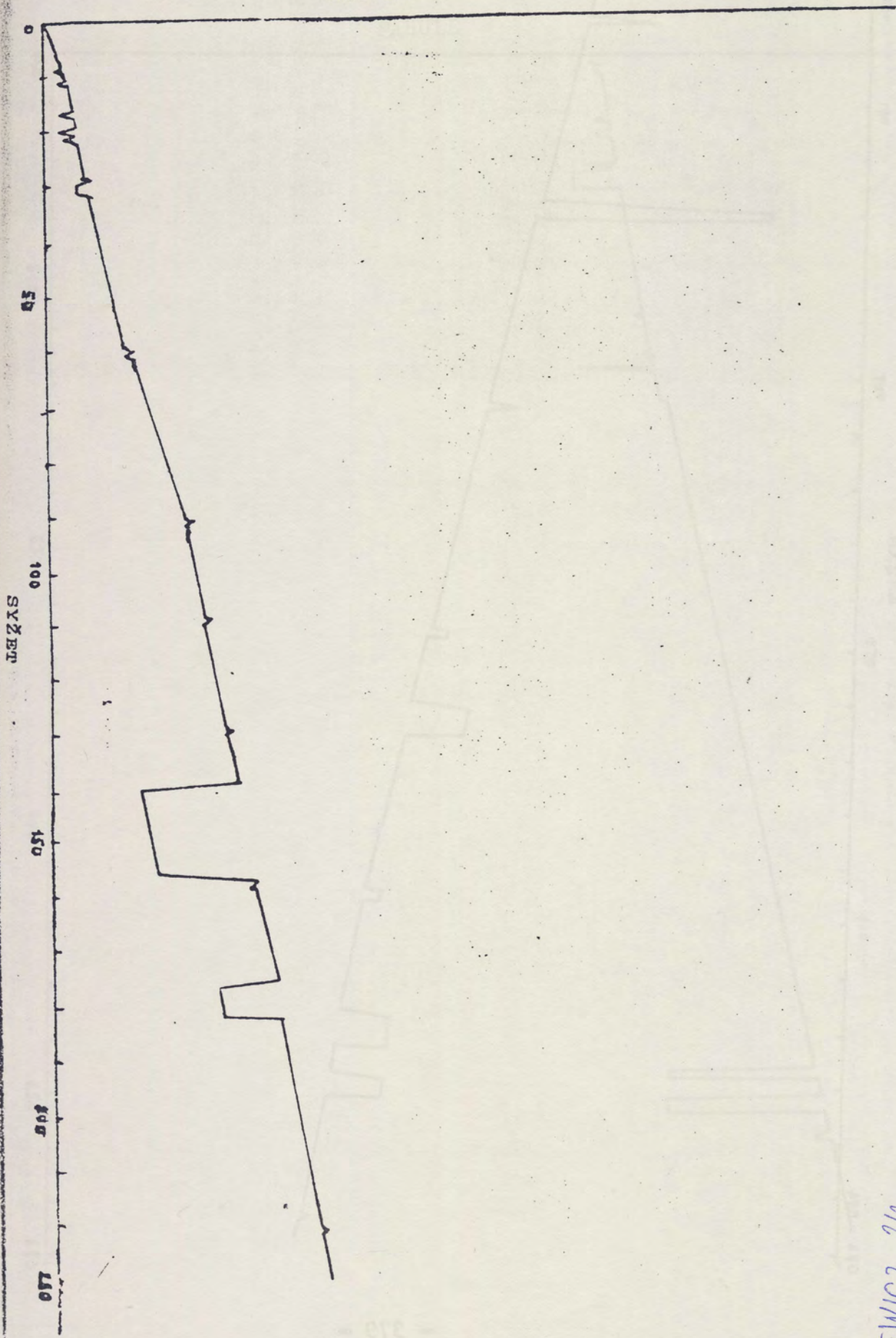
FABULE

FABULE

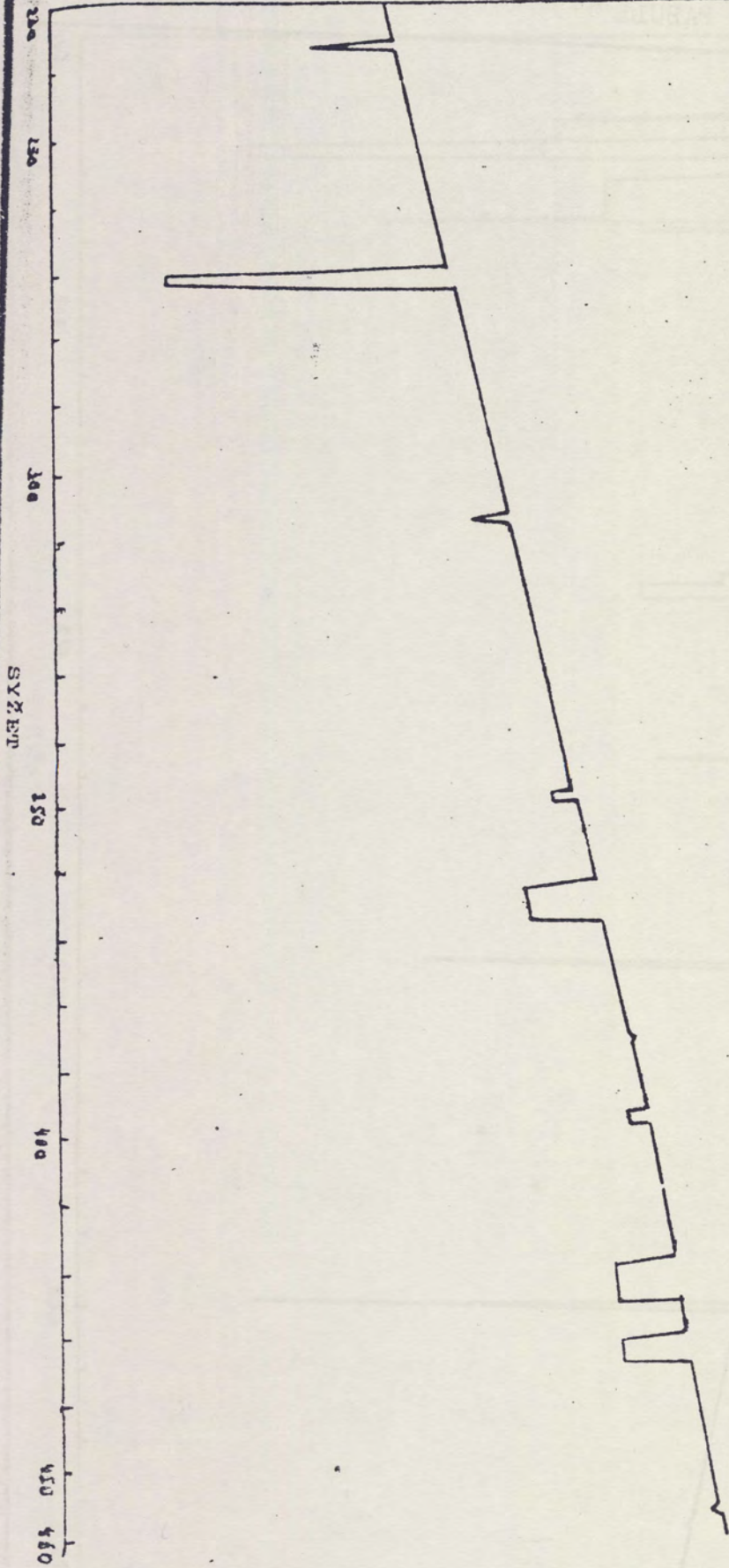

FABULE

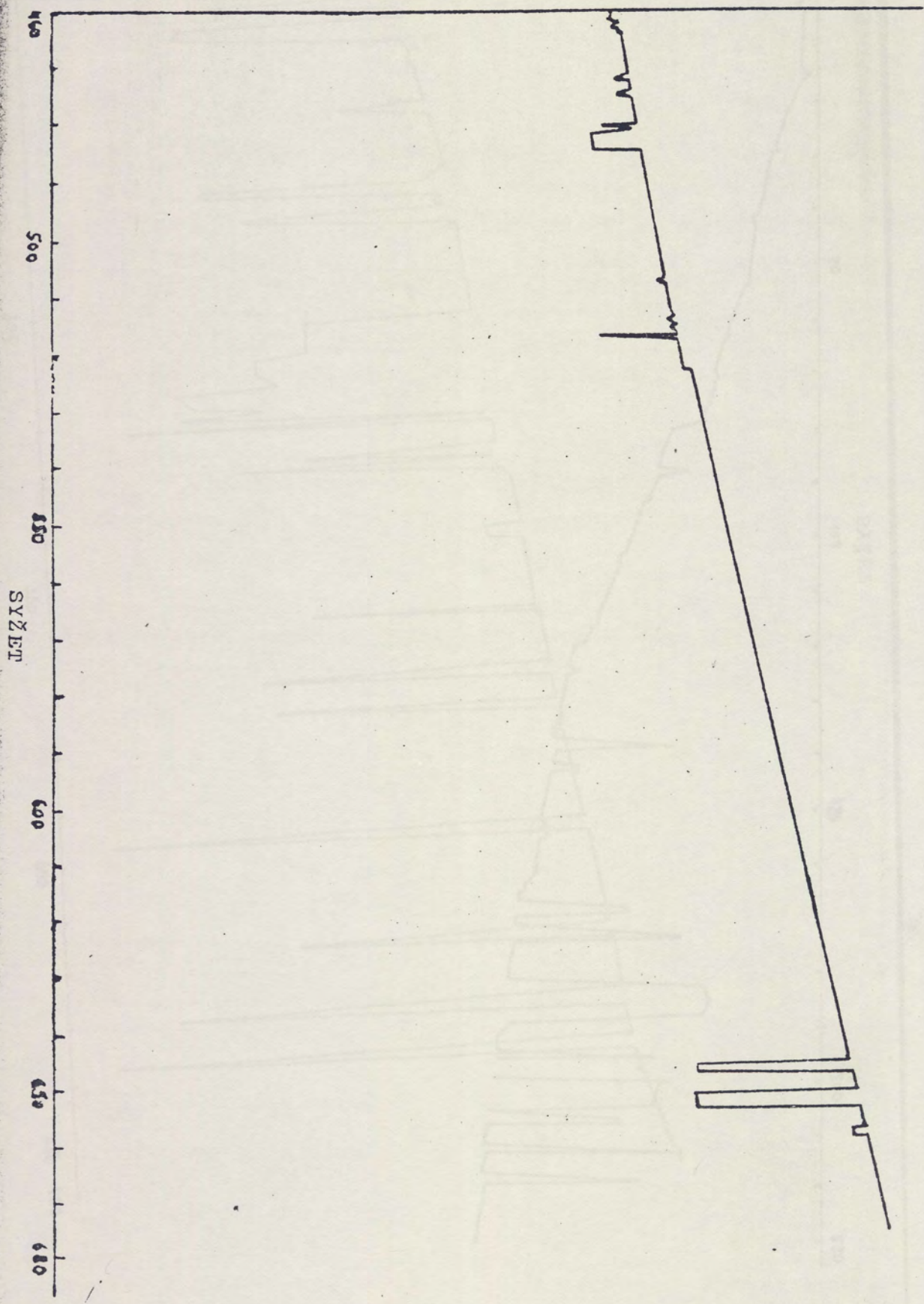

SIENKIEWICZ 2/2

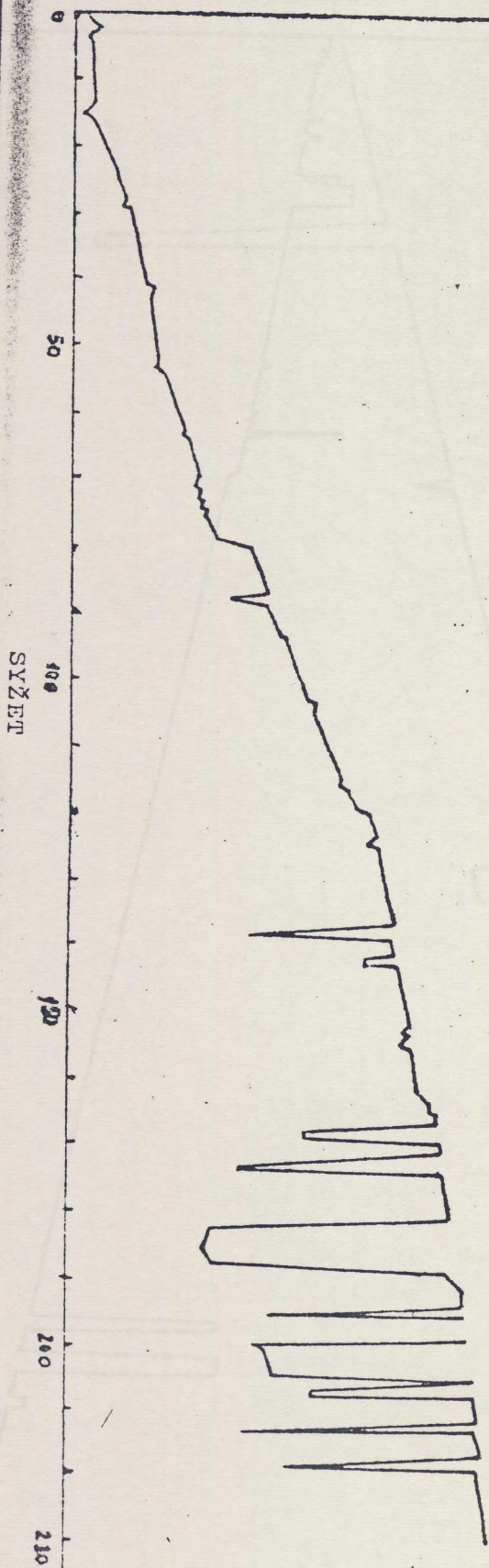
FABULE

FABULE

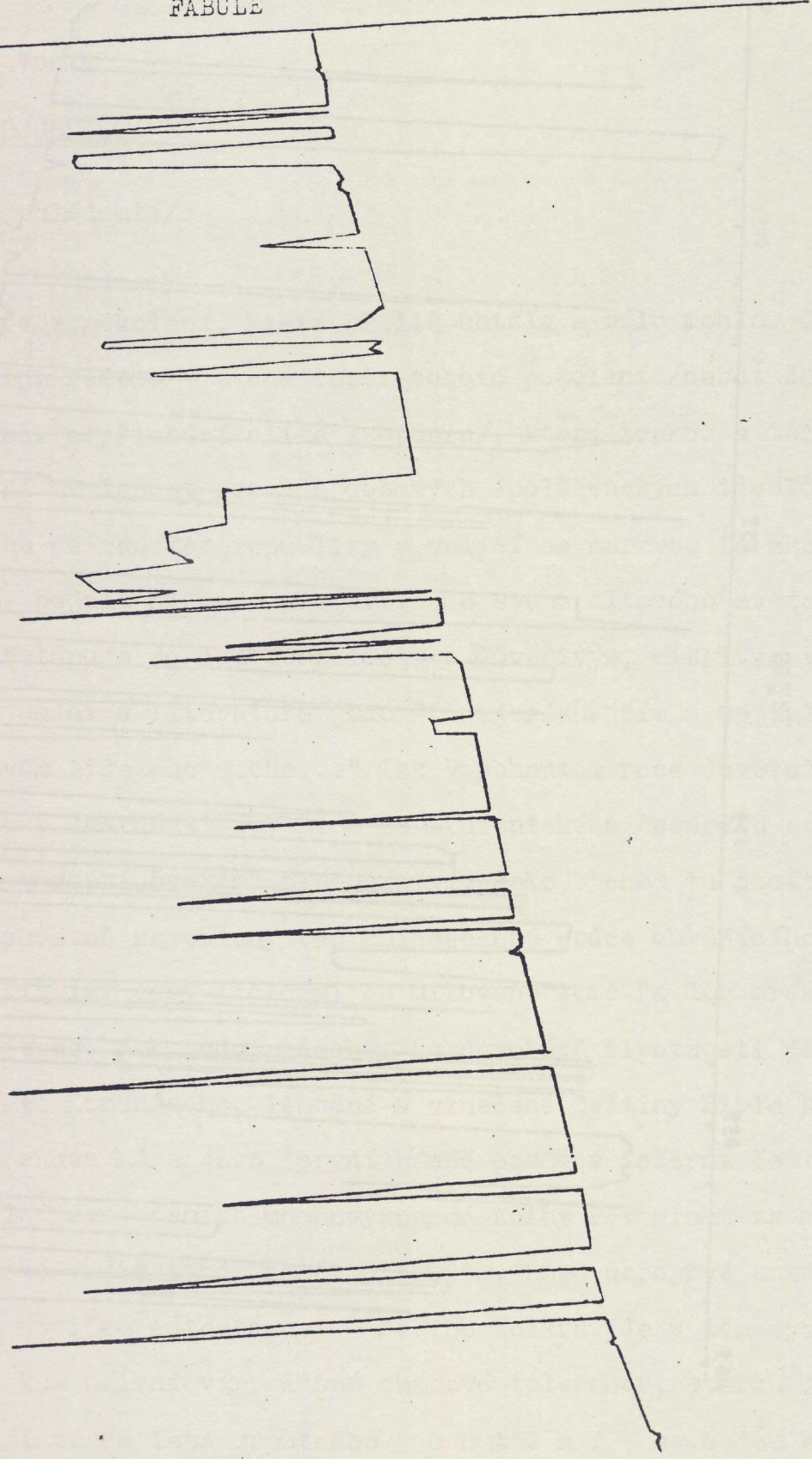
FABULE

FABULE

SYZMET

240 250
300
350
400
450 460

CHRISTIE 3/B

FABULE

